

Orang Asli di Kawasan Lindungan: Kedudukannya dari Segi Perundangan di Malaysia (Orang Asli in Protected Areas: Its Position under the Malaysian Legislation)

NUR AQILAH AZALDIN
IZAWATI WOOK
ADZIDAH YAAKOB

ABSTRAK

Litupan hutan hujan tropika di Malaysia kebanyakannya telah diwartakan sebagai kawasan lindungan. Kawasan lindungan yang dimaksudkan adalah seperti rizab hutan simpan, rizab lindungan hidupan liar, taman negara dan taman negeri yang sangat kaya dengan pelbagai spesies flora dan fauna. Orang Asli yang menghuni sebahagian dari kawasan lindungan ini amat bergantung kepada kelangsungan sumber hutan. Artikel ini menganalisis kedudukan Orang Asli di dalam kawasan lindungan dari segi perundangan serta mengkaji isu-isu berbangkit yang melibatkan Orang Asli di kawasan lindungan di Malaysia. Metodologi yang digunapakai bagi tujuan penulisan ini adalah kaedah doktrinal undang-undang dan kajian teks iaitu dengan meneliti undang-undang statut berkaitan serta kajian-kajian terdahulu berkenaan kedudukan dan hak Orang Asli di dalam kawasan lindungan. Hasil kajian mendapati terdapat perundangan yang digubal memperuntukkan hak kepenggunaan masyarakat Orang Asli terhadap alam semulajadi di kawasan itu disebabkan oleh kebergantungan masyarakat ini terhadap sumber semulajadi dari kawasan lindungan. Namun begitu, kebanyakan perundangan yang digubal tidak mengiktiraf secara eksplisit akan kedudukan masyarakat Orang Asli di dalam kawasan lindungan tersebut. Peruntukan ini juga bahkan mengehadkan dan mengurangkan hak penggunaan masyarakat tersebut tanpa mencadangkan atau mendatangkan satu alternatif yang lain bagi membantu mereka. Terdapat juga kemungkinan perundangan tersebut dibuat tanpa mengambil kira pandangan dari pihak yang berkepentingan. Kelemahan dalam mengiktiraf kedudukan dan hak masyarakat Orang Asli di kawasan lindungan hakikatnya menyumbang kepada kegagalan sistem pemuliharaan dan pemeliharaan biodiversiti. Hal ini kerana proses pemuliharaan dan pemuliharaan alam semulajadi tidak dapat tidak harus melibatkan masyarakat Orang Asli.

Kata kunci: Kawasan lindungan; Orang Asli; pemeliharaan dan pemuliharaan; sumber alam semulajadi; perundangan

ABSTRACT

In Malaysia, most of the tropical rainforest has been gazetted as a protected area. This protected areas known as forest reserves, wildlife protection reserves, national parks and state parks are rich in various species of flora and fauna. Orang Asli who inhabit part of the protected areas are highly dependent on the sustainability of the forest resources. This article analyses the position of Orang Asli in the protected area provided under the legislation as well as the emerging issues involving Orang Asli in the area. The research methodology used is doctrinal legal research and text analysis by examining relevant legislation and previous studies on the position and rights of Orang Asli in protected areas. It was found that there are actually legislation enacted which derived the rights for them to consume and use the nature resources in the protected areas because of the high dependability of the communities onto these resources. However, most of the legislation enacted does not explicitly recognise the position of the Orang Asli communities within the protected area. The provision also limits and reduces their rights without suggesting any other alternative in order to help these communities. There is also possibility in which the legislation were enacted without taking into account the views of these communities as the major stakeholder at the protected areas. Weaknesses in recognizing the position and rights of Orang Asli communities in protected areas in fact could contribute to the failure of biodiversity conservation and preservation systems. This is because the process of preservation and conservation of the nature must inevitably involved the Orang Asli community.

Keywords: Protected Areas; Orang Asli; preservation and conservation; natural resources; legislation

PENDAHULUAN

Malaysia merupakan antara negara yang terkaya dengan kepelbagaian biodiversiti samada yang terdapat di darat mahupun laut. Dianggarkan sebanyak 17 631 spesies tumbuhan, 480 spesies mamalia, 742 burung dan 567 reptilia merupakan antara kepelbagaian flora dan fauna yang dipercayai menjadikan hutan hujan Malaysia sebagai habitat mereka.¹ Di dalam usaha bagi memastikan kepelbagaian biodiversiti ini terjaga, Malaysia juga telah mengorak langkah untuk mewujudkan kawasan-kawasan lindungan seperti taman negara, taman negeri, kawasan lindungan hidupan liar dan kawasan pemuliharaan yang lain. Umum maklum, bahawa hutan hujan di Malaysia bukan sahaja didiami oleh hidupan liar dan tumbuhan bahkan juga masyarakat peribumi yang sekian lama meneruskan kehidupan mereka dengan bergantung sepenuhnya kepada hasil hutan dan juga laut.

Perkataan masyarakat peribumi (*indigenous peoples*) digunakan di dalam makalah ini bagi merujuk kepada masyarakat pinggiran minoriti yang berasal dari kawasan yang telah mereka tinggal di sesebuah tempat bagi tempoh yang lama yang dianggap sebagai kawasan asal mereka.² Manakala perkataan Orang Asli merujuk kepada sebahagian masyarakat peribumi yang tinggal di Semenanjung Malaysia. Di dalam beberapa undang-undang statut termasuk Perlembagaan Persekutuan, Akta Orang Asli 1954, Akta Perhutanan 1980, masyarakat Orang Asli dirujuk dalam bahasa Inggeris sebagai *aboriginal peoples*. Selanjutnya, dalam Akta Akses kepada Sumber Biologi dan Perkongsian Faedah 2017, perkataan 'masyarakat peribumi' digunakan bagi merujuk kepada perkataan *indigenous peoples* dalam edisi akta tersebut yang berbahasa Inggeris. Masyarakat peribumi di dalam akta tersebut merangkumi masyarakat Orang Asli di Semenanjung Malaysia dan anak negeri di Sabah dan Sarawak.

Pada tahun 1980, timbul satu ideologi konservasi daripada negara Barat yang meletakkan bahawa pemeliharaan alam semulajadi hanya boleh dicapai dengan memisahkan alam semulajadi daripada apa jua campurtangan manusia. Ideologi ini merupakan satu perkara yang asing bagi masyarakat peribumi. Hal ini kerana seperti yang diketahui, kehidupan masyarakat peribumi amat bergantung dengan alam semulajadi dan hubungan rapat antara keduanya pada dasarnya tidak dapat dipisahkan. Ideologi ini juga menyebabkan pandangan pihak penyokong pemuliharaan (*conservationist*) terhadap alam

semulajadi telah berubah, dan konsep kawasan lindungan seperti taman negara bagi memulihara alam semulajadi juga mula diperkenalkan. Konsep taman negara ini telah tersebar seluruh dunia dengan menggunakan ideologi bahawa bagi tujuan memulihara alam, maka alam semulajadi perlulah bebas daripada gangguan atau campurtangan manusia.³ Akibatnya, kedudukan masyarakat peribumi yang tinggal di kawasan lindungan juga semakin tergugat dan terdapat sesetengah kes di mana mereka dihalau keluar daripada kawasan lindungan atas dasar memelihara dan memulihara alam semulajadi. Sebagai contoh sepertimana yang berlaku di Yellowstone pada tahun 1872, apabila taman negara pertama di dunia telah ditubuhkan sehingga menyebabkan pengusiran penduduk Shoshone Indian yang merupakan kaum asal menetap di kawasan tersebut.⁴ Malah, kesan ideologi ini juga telah mengakibatkan berkurangnya peranan dan juga campur tangan masyarakat peribumi di dalam pengurusan kawasan lindungan tersebut.

Namun, beberapa tahun selepas itu berlaku perubahan arah aliran global berkaitan hubungan di antara masyarakat Orang Asli dan juga kawasan lindungan. Sesetengah negara mula mengakui bahawa mereka tidak berjaya menguruskan sumber alam semulajadi secara lestari tanpa kerjasama daripada masyarakat peribumi sendiri.⁵ Untuk memelihara dan memulihara alam semulajadi, tidak dapat tidak, penglibatan masyarakat Orang Asli di dalam pengurusan kawasan lindungan adalah penting kerana mereka merupakan orang yang paling dekat tinggal di kawasan tersebut. Bahkan kerjasama bersama masyarakat Orang Asli sebenarnya merupakan pilihan yang terbaik untuk mencapai pemuliharaan dan pemeliharaan kepelbagaian biodiversiti yang berterusan baik di dalam mahupun di luar kawasan lindungan.⁶ Resolusi 1.53 *World Conservation Congress*, Kesatuan Antarabangsa Untuk Pemuliharaan Alam (IUCN) turut memperakui bahawa masyarakat peribumi berhak untuk menyertai secara efektif di dalam pengurusan kawasan lindungan yang dibangunkan di tanah atau wilayah mereka. Melalui resolusi tersebut juga, kesemua komponen di bawah IUCN diminta untuk menyokong, memberikan kerjasama, mendukung dan mengimplementasikan satu polisi yang jelas berkaitan dengan kawasan lindungan yang ditubuhkan di atas tanah atau wilayah masyarakat peribumi. Tindakan ini perlulah didasarkan kepada pengiktirafan hak tanah / wilayah dan sumber daya, perlunya persetujuan awal mengenai penubuhan

kawasan lindung baru di tanah atau wilayah mereka, dan hak untuk penyertaan yang berkesan dalam pengurusan kawasan lindungan.⁷

Di Malaysia, mengambil semangat prinsip yang diterapkan oleh IUCN, terdapat pelbagai gerak kerja yang telah dilakukan bagi menggalakkan penglibatan dan kerjasama masyarakat peribumi di dalam sistem pengurusan kawasan lindungan. Ini dapat dilihat di dalam Dasar Kepelbagaian Biodiversiti Malaysia yang turut memasukkan prinsip Biodiversiti Aichi dan Kategori Kawasan Lindungan IUCN dengan memasukkan keperluan untuk penglibatan masyarakat serta memberi pengiktirafan akan hak budaya masyarakat di kawasan lindungan.⁸ Sebagai contoh, Pelan Pengurusan Bersepadu (IMP) Hutan Paya Gambut Pahang juga merupakan satu usaha kerajaan dalam menggalakkan penglibatan masyarakat setempat di dalam sistem pengurusan hutan tersebut. Pelan ini juga turut menekankan kepentingan penglibatan masyarakat Jakun serta pengiktirafan akan kewujudan mereka yang sememangnya bergantung terhadap hasil hutan di kawasan tersebut.⁹ Masyarakat Jakun, atau juga dikenali sebagai Orang Hulu, merupakan satu dari 16 kumpulan masyarakat Orang Asli di Semenanjung Malaysia. Namun, walaupun kajian Pelan ini telah berakhir lebih dari 10 tahun yang lalu, objektif untuk melibatkan masyarakat Orang Asli di dalam pengurusan sumber semula jadi masih tidak dilaksanakan.

Tinjauan literatur juga mendapati terdapat banyak kajian dilakukan oleh penyelidik-penyelidik yang mencadangkan agar pengurusan kawasan lindungan di Malaysia mendapatkan kerjasama dan penglibatan daripada masyarakat Orang Asli. Cadangan tersebut adalah bersandarkan kepada faktor ilmu tradisional serta adat dan amalan yang diamalkan oleh masyarakat Orang Asli yang sememangnya mampu untuk membantu di dalam memelihara dan memulihara kepelbagaian biodiversiti di Malaysia.¹⁰ Perkara ini turut diakui oleh pihak Jabatan Kemajuan Orang Asli (JAKOA) berkenaan penyertaan Orang Asli dalam pemuliharaan hutan. Disebabkan kebergantungan Orang Asli pada sumber hutan, kebanyakan amalan Orang Asli sebenarnya menyumbang kepada pemuliharaan hutan. Dalam hal ini, JAKOA juga turut bekerjasama dengan Orang Asli dalam memastikan ilmu dan amalan tradisional Orang Asli terpelihara. Sebagai contoh, Orang Asli adalah pakar herba sumber hutan yang menghasilkan banyak produk untuk tujuan perubatan, produk

makanan, produk penjagaan diri dan pelbagai faedah berguna yang lain. JAKOA juga meminta kerjasama dari Orang Asli dalam usaha melindungi hutan, terutamanya kawasan tadahan air dari diceroboh oleh pembalok haram kerana aktiviti pembalakan menyebabkan kemerosotan kualiti sumber air bersih Orang Asli dan juga penduduk kampung berdekatan.¹¹ Meskipun demikian, sehingga kini perbincangan mengenai pengiktirafan dan penglibatan penyertaan komuniti Orang Asli dalam pengurusan kawasan lindung tetap relevan untuk diperbincangkan di Semenanjung Malaysia.¹²

Jika dilihat garis panduan yang digariskan oleh IUCN, antara perkara pertama sekali yang perlu diberi perhatian di dalam menggubal satu polisi yang jelas sebelum menubuhkan kawasan lindungan di atas tanah atau wilayah Orang Asli adalah polisi tersebut mestilah didasari dengan pemberian pengiktirafan hak tanah/ wilayah dan juga sumber daya kepada masyarakat Orang Asli. Ini bermaksud untuk memastikan usaha negara melindungi alam semulajadi dengan melibatkan kerjasama daripada masyarakat Orang Asli berkesan, perkara pertama sekali yang perlu dilakukan adalah dengan melihat sejauh manakah perundangan tersebut mengiktiraf kedudukan dan hak orang Asli yang tinggal di dalam kawasan lindungan. Antara salah satu perkara penting lain yang juga sering diabaikan sehingga mampu menyebabkan strategi untuk libatsama masyarakat Orang Asli di dalam pengurusan kawasan lindungan tidak akan berkesan adalah kelemahan di dalam sistem perundangan berkaitan hak masyarakat Orang Asli untuk masuk dan menggunakan sumber alam semulajadi. Sheema A. Aziz berpandangan bahawa undang-undang berkaitan sumber semulajadi yang mengintegrasikan hak masyarakat Orang Asli di dalamnya merupakan kunci yang dapat menjamin pemeliharaan dan pemuliharaan biodiversiti yang berkesan di Malaysia.¹³

Penulis berpendapat sebelum membincangkan dengan lebih lanjut mengenai kepentingan kerjasama daripada orang Asli di dalam sistem pengurusan kawasan lindungan atau bagaimana proses penglibatan tersebut mampu membantu dalam memelihara dan memulihara kepelbagaian biodiversiti di Malaysia, amat penting untuk dianalisis terlebih dahulu sejauh manakah perundangan di Malaysia mengiktiraf masyarakat Orang Asli dari segi kedudukan dan hak penggunaan sumber semulajadi di kawasan lindungan. Kelemahan di dalam sistem perundangan berkaitan hak dan kedudukan Orang Asli di kawasan lindungan

bukan sahaja akan memberi kesan kepada kehidupan masyarakat tersebut, malah berkemungkinan besar juga mampu menyebabkan kegagalan di dalam usaha untuk memelihara biodiversiti di Malaysia. Hal ini kerana, hubungan di antara kejayaan konservasi biodiversiti adalah saling berkait rapat dengan masyarakat Orang Asli. Oleh disebabkan itulah, maka penulisan ini dirangka bagi tujuan untuk menganalisis kedudukan dan hak Orang Asli di dalam kawasan lindungan dari segi perundangan serta melihat isu-isu berbangkit yang melibatkan Orang Asli di kawasan lindungan di Malaysia. Metodologi yang digunakan dalam penulisan ini adalah kaedah doktrinal undang-undang, dan kajian teks iaitu dengan meneliti undang-undang statut berkaitan serta kajian-kajian terdahulu berkenaan kedudukan dan hak Orang Asli di dalam kawasan lindungan.

KAWASAN LINDUNGAN DI MALAYSIA

Kesatuan Antarabangsa Untuk Pemuliharaan Alam (IUCN) mendefinisikan kawasan lindungan sebagai ruang geografi yang jelas, diiktiraf, dikhususkan dan dikendalikan, melalui kaedah undang-undang atau kaedah lain yang berkesan, untuk mencapai pemuliharaan alam semula jadi jangka panjang beserta perkhidmatan ekosistem dan nilai budaya yang berkaitan.¹⁴ Kawasan lindungan ini boleh terdiri di dalam bentuk taman negara, kawasan hutan belantara, kawasan yang dipelihara oleh komuniti atau hutan simpan yang mana antara tujuan utama penubuhannya bukan sahaja memfokuskan kepada pemeliharaan kepelbagaian biodiversiti bahkan juga masyarakat yang bergantung kepadanya sebagai mata pencarian atau punca kelangsungan hidup mereka.

Di Semenanjung Malaysia, kawasan lindungan secara umumnya terbahagi kepada dua iaitu kawasan lindungan bagi hidupan liar dan juga hutan simpan kekal. Kawasan lindungan ini sepertimana yang diketahui terdiri daripada kepelbagaian biologi serta kaya dengan kepelbagaian spesies flora dan fauna yang mencerminkan Malaysia sebagai salah satu daripada 17 negara megadiversiti di dunia. Kawasan Lindungan Hidupan Liar merangkumi Taman Negara, Taman Negeri, Hutan Simpan Hidupan Liar, Kawasan Lindungan Hidupan Liar dan juga kawasan simpan semula jadi. Kawasan lindungan ini ditubuhkan terutamanya untuk melindungi hidupan liar dan memelihara kepelbagaian biodiversiti yang terdapat di kawasan tersebut. Manakala, bagi hutan simpan kekal, objektif utama

pembentukannya adalah untuk melindungi hutan bagi memastikan keadaan iklim dan fizikal negara berada di dalam keadaan yang baik. Hal ini dapat dilaksanakan dengan melindungi antara lain, sumber air, kesuburan tanah serta kualiti alam sekitar. Terdapat empat jenis utama hutan simpan kekal yang dikategorikan mengikut fungsinya iaitu hutan pengeluaran, hutan lindungan, hutan lipur dan hutan untuk penyelidikan dan pendidikan. Sebilangan besar hutan simpan kekal ini diperuntukkan sebagai 'kawasan lindungan sumber daya terurus' bertujuan untuk penggunaan ekosistem semula jadi yang mampan (IUCN kategori VI).

Kedua-dua kawasan lindungan hidupan liar serta hutan simpan kekal ini dikawal selia di bawah perundangan yang berkaitan hutan dan hidupan liar. Sebagai contoh, kawasan lindungan hidupan liar ditadbir oleh peruntukan seperti Akta Taman Negara 1980, Akta Pemuliharaan Hidupan Liar 2010 dan Kanun Tanah Negara 1965. Terdapat juga kawasan lindungan yang ditadbir oleh enakmen peringkat negeri iaitu Enakmen Perbadanan Taman Nasional (Johor) 1989 dan Enakmen Perbadanan Taman Negeri Perak 2001. Hutan simpan kekal pula ditubuhkan dan dikawal selia oleh Akta Perhutanan Nasional 1984 dan enakmen lain yang berkaitan.

KEDUDUKAN ORANG ASLI DI KAWASAN LINDUNGAN

Masyarakat orang Asli merupakan keturunan yang awal sekali dikatakan menduduki semenanjung tanah Melayu sebelum kerajaan Melayu dibentuk. Orang Asli diklasifikasikan oleh para ahli etnografi kepada tiga kaum iaitu Negrito, Senoi dan Melayu Proto. Setiap kaum ini pula masing-masing terdiri daripada enam suku kaum seperti Negrito yang terdiri dari suku kaum Kintak, Jahai, Kensiu, Medrik, Batek dan Lanoh. Manakala kaum Melayu-Proto pula terdiri daripada suku kaum Jakun, Temuan, Orang Kuala, Semelai, Orang Seletar dan Orang Kanaq.¹⁵ Pesisiran pantai serta kawasan sekitar dan hutan merupakan satu kawasan yang sinonim dengan masyarakat Orang Asli. Hal ini kerana, masyarakat ini bergantung kepada hasil hutan, laut dan sumber semulajadi bagi meneruskan kehidupan mereka. Masyarakat Orang Asli mempunyai pelbagai pekerjaan yang kebanyakannya bergantung dengan sumber alam semulajadi sebagai contoh menangkap ikan, menanam padi bukit dan juga memburu. Menurut Haliza, hutan merupakan nadi kehidupan bagi masyarakat ini sedari dahulu lagi. Alam semula jadi bukan sahaja menjadi sumber pendapatan

bagi mereka, bahkan juga sumber untuk mereka memperoleh makanan juga.¹⁶ Segala kemahiran seperti memburu dan meramu serta menangkap ikan bagi mereka adalah bukti hubungan rapat antara mereka dan hutan. Masyarakat Orang Asli juga percaya bahawa hutan tetap akan menjadi sumber kelangsungan hidup bagi generasi yang seterusnya. Oleh hal yang demikian, anak-anak mereka juga turut diajarkan kemahiran memburu dan ilmu tradisional mengenai herba serta tumbuhan yang terdapat di hutan.¹⁷

Selain itu, meskipun kajian mendapati bahawa majoriti daripada masyarakat Orang Asli di Semenanjung Malaysia telah terlibat di dalam aktiviti ekonomi pertanian moden, namun masih ada juga sebilangan yang masih mempraktikkan aktiviti memburu binatang, menangkap ikan, bercucuk tanam, memungut hasil hutan dan sebagainya sebagai satu sistem sara diri untuk mereka melangsungkan kehidupan. Sebagai contoh, di hutan Royal Belum, masyarakat Orang Asli yang mendiami hutan tersebut dikenali sebagai pemburu haiwan mamalia bersaiz kecil dan sederhana untuk penggunaan sendiri dan/atau untuk dijual.¹⁸ Keadaan yang sama juga dapat dilihat di dalam aktiviti harian masyarakat kaum Semaq Beri. Hutan menjadi keperluan yang penting di dalam kehidupan mereka. Disebabkan oleh fungsi hutan yang pelbagai, hutan dikenali sebagai sebuah "Bank Rimba" atau "Bank Beri" yang kaya dengan sumber yang boleh dijadikan sebagai sumber makanan serta pendapatan.¹⁹ Ini menunjukkan bahawa ketergantungan dan hubungan rapat di antara masyarakat Orang Asli dan alam semula jadi telah wujud dari dahulu sehingga sekarang.

Di dalam perlembagaan, berdasarkan Perkara 160 mendefinisikan 'Orang Asli' sebagai orang Asli di Semenanjung tanah melayu. Berbeza dengan terma 'Melayu' dan juga masyarakat 'Peribumi' Sabah dan Sarawak, terma 'Orang Asli' ini digunapakai untuk merujuk kepada masyarakat yang tinggal di Semenanjung Malaysia sahaja. Pengertian 'Orang Asli' secara jelas diperuntukkan di dalam Akta Orang Asli 1954 (Akta 164). Akta Orang Asli 1954 merupakan satu-satunya akta yang diperuntukkan bagi mengawal selia kesejahteraan dan kemajuan orang Asli di Semenanjung Malaysia. Berdasarkan Seksyen 3 Akta Orang Asli 1954, Orang Asli ditakrifkan sebagai mana-mana orang yang bapanya adalah anggota kumpulan etnik orang asli, yang bercakap bahasa orang asli dan lazimnya mengikut cara hidup orang asli dan adat serta kepercayaan orang asli dan termasuk keturunan melalui jurai

lelaki orang itu. Seseorang daripada mana-mana kaum yang diambil sebagai anak angkat semasa bayi oleh orang asli atau anak hasil penyatuan daripada perempuan orang asli dengan lelaki daripada kaum lain yang lazimnya dari segi percakapan bahasa, cara hidup, adat dan kepercayaannya seperti orang asli termasuk juga dalam makna orang Asli menurut seksyen tersebut. Secara ringkasnya, berdasarkan peruntukan tersebut pendefinisian Orang Asli di dalam Akta tersebut dilihat lebih tertumpu dan mementingkan ciri budaya berbanding warisan dari segi biologi.²⁰

Di dalam membicarakan tentang kedudukan serta hak masyarakat Orang Asli yang tinggal di dalam kawasan lindungan, kedudukan dan hak Orang Asli di kawasan tersebut tidak hanya dikawal selia oleh Akta Orang Asli 1954 sahaja. Hal ini kerana, tujuan mewujudkan kawasan lindungan ini sepertimana yang telah dibincangkan sebelum ini adalah bertujuan untuk memelihara dan memulihara kepelbagaian biodiversiti negara.

Bagi tujuan pemeliharaan dan pemuliharaan flora dan fauna ini pihak berkuasa yang menggubal hal berkaitan dengan kepelbagaian biologi tidak diperuntukkan kepada satu pihak berkuasa sahaja. Di bawah Senarai Persekutuan Bersama Negeri, Jadual Kesembilan Perlembagaan Persekutuan menyatakan bahawa tanggungjawab berkenaan lindungan hidupan liar dan juga burung liar serta taman negara dikongsi antara pihak berkuasa Persekutuan dengan pihak berkuasa Negeri. Namun, sesetengah perkara seperti hutan dan juga pertanian diletakkan di bawah bidangkuasa pihak berkuasa perundangan Negeri sahaja. Peruntukan ini secara tidak langsung memberi kuasa kepada bukan sahaja pihak berkuasa persekutuan bahkan pihak perundangan negeri juga untuk menggubal undang-undang berkaitan pemeliharaan dan pemuliharaan kepelbagaian biodiversiti sehingga menyebabkan ketidakseragaman undang-undang di dalam perkara tersebut²¹. Oleh kerana itu, terdapat pelbagai agensi berbeza yang terlibat di dalam pengurusan kawasan lindungan di Semenanjung Malaysia seperti Jabatan PERHILITAN, Perbadanan Taman Negara Johor, Perbadanan Taman Negeri Perak dan juga Jabatan Perhutanan Negeri. Kesannya, undang-undang yang digunapakai di dalam perkara berkaitan dengan pemuliharaan dan pengurusan kepelbagaian biologi juga adalah berbeza. Terdapat beberapa perundangan yang telah digubal untuk tujuan pemeliharaan dan pemuliharaan biodiversiti. Antaranya adalah Akta Perhutanan Negara, Akta Pemuliharaan Hidupan

Liar 2010, dan Kanun Tanah Negara. Bagi kawasan lindungan di peringkat negeri, enakmen seperti Enakmen Perbadanan Taman Negeri Perak 2001 dan Enakmen Perbadanan Taman Negara (Johor) digunapakai bagi mentadbir kawasan tersebut. Di dalam sebahagian perundangan yang telah digubal ini juga, turut diperuntukkan adalah berkenaan kepenggunaan masyarakat Orang Asli terhadap alam semulajadi di kawasan itu disebabkan oleh kebergantungan masyarakat ini terhadap sumber semulajadi.

Antara Akta utama yang jelas menyatakan perihal kedudukan dan hak penggunaan sumber semulajadi oleh masyarakat orang Asli di dalam kawasan lindungan adalah:

1. Akta Orang Asli 1954

Seksyen 10 Akta Orang Asli memperuntukkan bahawa masyarakat Orang Asli yang bermastautin di dalam mana-mana kawasan yang diisytiharkan sebagai Rizab Orang Melayu, hutan rizab atau rizab mergastua di bawah mana-mana undang-undang bertulis boleh terus bermastautin di dalamnya mengikut apa-apa syarat yang ditetapkan oleh Pihak Berkuasa Negeri melalui kaedah-kaedah. Melalui peruntukan ini, masyarakat Orang Asli yang tinggal di kawasan lindungan seperti hutan rizab adalah dibenarkan untuk terus tinggal di kawasan tersebut namun tertakluk kepada syarat yang ditetapkan oleh Pihak Berkuasa Negeri. Ini bermaksud masyarakat Orang Asli yang tinggal di dalam kawasan lindungan adalah tidak berkewajipan meninggalkan kawasan tersebut meskipun berlawanan dengan mana-mana undang-undang bertulis. Malah, Seksyen tersebut juga menyatakan bahawa Pihak Berkuasa Negeri mempunyai kuasa untuk menetapkan bahawa kesemua atau mana-mana peruntukan undang-undang bertulis itu tidak berkuat kuasa berkenaan dengan masyarakat Orang Asli itu atau bahawa mana-mana peruntukan undang-undang bertulis itu hendaklah diubahsuai dalam pemakaiannya terhadap masyarakat Orang Asli.

2. Akta Perhutanan Negara 1984

Seksyen 62(2)(b) Akta Perhutanan Negara 1984, memberikan pengecualian terhadap hasil hutan yang diambil oleh masyarakat Orang Asli dengan tujuan untuk pembinaan dan pembaikan pondok sementara, atau penyenggaraan kelong menangkap ikan dan

tempat mendarat, pengambilan kayu api atau maksud domestik lain atau pembinaan apa-apa kerja faedah bersama Orang Asli daripada dikenakan royalti. Malah, pemindahan hasil hutan oleh masyarakat Orang Asli bagi tujuan yang disenaraikan di atas boleh dikecualikan oleh pihak berkuasa Negeri daripada keperluan untuk mereka memiliki lesen pemindah terlebih dahulu berdasarkan Seksyen 40 (3) Akta tersebut.

3. Akta Pemuliharaan Hidupan Liar 2010

Di dalam akta ini juga, terdapat peruntukan yang memperuntukkan hak bagi masyarakat Orang Asli untuk memburu. Ini dapat dilihat didalam Seksyen 51 Akta tersebut yang memperuntukkan bahawa masyarakat Orang Asli boleh memburu mana-mana hidupan liar yang dilindungi yang dinyatakan dalam Jadual Keenam sebagai makanannya atau makanan anggota keluarganya. Di bawah Jadual Keenam, terdapat sepuluh jenis binatang yang boleh diburu oleh masyarakat Orang Asli antaranya babi hutan, rusa, pelanduk dan sebagainya. Namun, masyarakat Orang Asli tidak dibenarkan memburu hidupan liar yang dilindungi ini untuk tujuan menukar dengan makanan yang lain atau mendapatkan keuntungan kewangan. Pemburuan hidupan liar tersebut mestilah hanya untuk dijadikan sebagai makanannya atau makanan anggota keluarganya sahaja. Bagi tujuan selain daripada itu, pemburuan hidupan liar adalah sama sekali tidak dibenarkan.

ISU MASYARAKAT ORANG ASLI DI KAWASAN LINDUNGAN

Meskipun peruntukan undang-undang berkaitan pemuliharaan dan pemeliharaan alam semulajadi di Malaysia telah diubahsuai mengikut kesesuaian masyarakat Orang Asli, dan memberikan hak kepada masyarakat tersebut namun, sesetengah pengkaji berpendapat bahawa peruntukan yang diberikan di dalam Akta tersebut sebenarnya telah mengurangkan hak dan kedudukan masyarakat Orang Asli ke atas tanah yang mereka duduki.²²

Ini dapat dilihat di dalam seksyen 10 Akta Orang Asli 1954. Walaupun masyarakat Orang Asli dibenarkan untuk tinggal di kawasan yang telah diisytihar sebagai hutan simpan dan sebagainya, namun hak untuk mereka tinggal di kawasan tersebut adalah tertakluk kepada pihak berkuasa Negeri. Seksyen tersebut tidaklah menjamin hak masyarakat Orang Asli untuk terus bermastautin di kawasan

tersebut kerana pihak berkuasa Negeri mempunyai kuasa untuk meminta mereka keluar daripada kawasan dengan pembayaran secara pampasan. Colin menyatakan bahawa kedudukan masyarakat Orang Asli seperti mana yang dinyatakan di dalam Akta ini hanyalah sekadar “penyewa” sahaja memandangkan mereka dibenarkan untuk tinggal di kawasan tersebut tertakluk di bawah keinginan pihak berkuasa Negeri, dan boleh pada bila-bila masa di arahkan untuk keluar.²³ Ini menunjukkan bahawa kedudukan masyarakat Orang Asli selaku pemilik tanah adat tidak pernah diiktiraf di dalam akta tersebut. Perkara ini juga merupakan antara salah satu faktor mengapa kurangnya libatsama masyarakat Orang Asli di dalam pengurusan kawasan lindungan.

Isu yang sama juga dihadapi oleh masyarakat Orang Asli di Royal Belum apabila masyarakat di sana menyatakan bahawa pengurusan taman negeri tersebut tidak bersedia untuk mengiktiraf kedudukan masyarakat Orang Asli selaku pemilik tanah adat. Masyarakat tersebut juga melahirkan rasa kecewa kerana mereka bukan sahaja tidak dilibatsamakan di dalam perbincangan mengenai pengurusan taman negeri, malah pihak taman negeri juga dilihat tidak berusaha sedaya upaya untuk menggalakkan penglibatan masyarakat orang Asli ke dalam pengurusan taman negeri. Kamal melaporkan bahawa meskipun Pelan Pengurusan Perbadanan Taman Negeri Perak (PSPC) yang diterbitkan tahun 2017 telah menggabungkan strategi untuk memasukkan penglibatan Orang Asli dalam inisiatif pemuliharaan dan ekopelancongan, tetapi secara praktisnya, pengurusan Taman Negeri Royal Belum masih melalui pendekatan dari atas ke bawah, mengakibatkan jurang kepada penglibatan masyarakat orang asli di dalam pengurusan taman tersebut.²⁴ Di dalam satu kajian yang dijalankan di Taman Negara juga mendapati bahawa meskipun masyarakat Kaum Bateq telah sekian lama wujud dan tinggal di kawasan tersebut, namun sehingga kini masih belum ada pengiktirafan secara eksplisit diberikan mengenai hak mereka atas tanah dan juga sebahagian besar kawasan yang diduduki oleh mereka di taman tersebut.²⁵

Selain itu, di dalam hal yang berkaitan dengan pengumpulan hasil hutan oleh masyarakat Orang Asli, walaupun ada yang berpendapat bahawa Akta Perhutanan Negara 1984 membenarkan Orang Asli mengumpulkan hasil hutan di kawasan hutan simpan tetapi jika ditelusuri akta tersebut dengan lebih mendalam didapati bahawa peruntukan tersebut hanya memberikan kuasa kepada Pihak Berkuasa

Negeri untuk mengecualikannya dari keperluan untuk mendapatkan lesen mengutip hasil hutan. Tidak ada peruntukan di dalam Akta Perhutanan Negara yang memberikan pengecualian automatik kepada Orang Asli untuk mengutip hasil hutan. Bahkan peruntukan yang memberi kebenaran untuk masyarakat Orang Asli benar-benar mengakses sumber-sumber hutan di dalam rizab juga tidak dinyatakan secara eksplisit di dalam Akta ini. Malah, berdasarkan Laporan Inkuiri Nasional Mengenai Hak Tanah Orang Asal/Asli di Malaysia turut menyatakan bahawa ironinya, masyarakat Orang Asli sering digunakan sebagai pengumpul atau penuai hasil hutan untuk peniaga yang memiliki lesen untuk menuai hasil hutan, sedangkan untuk mereka sendiri, peruntukan dibuat hanya untuk kegunaan domestik mereka sahaja.²⁶

Di samping itu, umum mengetahui bahawa kehidupan masyarakat Orang Asli sememangnya bergantung kepada hasil pemburuan mereka. Namun, jika dilihat di dalam Akta Pemuliharaan Hidupan Liar 2010, hak mereka untuk memburu hidupan liar telah dihadkan setakat 10 spesis haiwan sahaja seperti yang diperuntukkan di bawah Jadual Keenam.²⁷ Aktiviti memburu hidupan liar ini juga adalah terhad setakat untuk makanan diri sendiri atau ahli keluarganya sahaja. Tidak dinafikan peruntukan ini sememangnya satu usaha kerajaan dalam mengimbangi keperluan untuk memelihara dan memulihara alam semulajadi di samping keperluan masyarakat Orang Asli untuk memburu. Namun, adalah tidak jelas bagaimana senarai di bawah Jadual Keenam tersebut disediakan samada terdapat rundingan bersama masyarakat Orang Asli, atau kaji selidik telah dijalankan atau sebagainya. Menurut Sheema A. Aziz juga, satu perkara yang jelas adalah terdapat perbezaan antara spesies yang disenaraikan dan spesies yang sebenarnya diburu oleh Orang Asli untuk kelangsungan hidup mereka.²⁸ Hal ini kerana, kajian mendapati bahawa tiga haiwan liar yang sering diburu oleh masyarakat Orang Asli Royal Belum adalah primat, tupai dan juga burung. Akan tetapi haiwan-haiwan ini adalah antara haiwan yang tidak tersenarai di dalam Jadual tersebut. Malah terdapat beberapa hidupan liar yang tersenarai di bawah Jadual Keenam merupakan antara haiwan yang sepatutnya dilindungi memandangkan populasi haiwan ini yang semakin sedikit.

CADANGAN PENAMBAHBAIKAN

Pengurusan sumber alam semulajadi yang berkesan memerlukan pihak berkuasa untuk mempertimbangkan penyertaan Orang Asli dan

penggabungan pengetahuan amalan tradisional masyarakat Orang Asli. Perkara ini sememangnya dapat membantu di dalam meningkatkan pengurusan kawasan terlindung. Ilmu serta pengetahuan yang dimiliki oleh masyarakat Orang Asli terhadap sumber semula jadi dan landskap menunjukkan hubungan erat yang antara masyarakat tersebut dan persekitaran semula jadi mereka. Oleh itu, adalah sangat penting untuk mengiktiraf masyarakat Orang Asli ini sebagai pihak berkepentingan utama dalam mengurus kawasan lindungan ini. Berdasarkan kajian kes yang dilakukan oleh Kamal terhadap masyarakat Orang Asli di Royal Belum, antara usaha yang dapat dilakukan untuk melibatkan masyarakat Orang Asli di dalam pengurusan kawasan lindungan adalah dengan mengiktiraf dan memperakui secara rasmi akan tuntutan masyarakat Orang Asli terhadap tanah adat mereka. Keengganan kerajaan dan sistem pengurusan sumber semulajadi untuk memberikan pengiktirafan sewajarnya kepada Orang Asli sebagai pemilik dan penjaga tradisional tanah adat atau adat masing-masing dan sumber yang dijumpai merupakan antara sebab mengapa Orang Asli tidak terlibat dalam pengurusan kawasan lindungan.²⁹ Masyarakat Orang Asli adalah antara pihak yang berkepentingan bagi sumber hutan, pengiktirafan perundangan terhadap hak mereka untuk penyertaan dalam setiap keputusan pihak pemegang taruh yang melibatkan Orang Asli adalah signifikan.³⁰

Satu contoh yang boleh dijadikan ikutan adalah sepertimana yang dipraktikkan oleh kerajaan negeri Sabah di Taman Banjaran Crocker. Pelan Pengurusan Taman Crocker ini telah digubal pada tahun 2006 oleh pihak pengurusan Taman. Antara objektif utama pelan tersebut adalah supaya satu zon atau kawasan diperuntukkan untuk diuruskan secara kolaboratif bersama masyarakat tempatan. Kawasan yang dinamakan sebagai Zon Penggunaan Komuniti ini merupakan kawasan penanaman dan pengumpulan sumber hutan yang ada serta kawasan yang membenarkan kegiatan masyarakat tradisional untuk terus dilaksanakan di bawah pengawasan pihak berkuasa Taman.³¹ Satu kajian telah dilakukan bagi mengkaji keberkesanan pelan tersebut. Hasil kajian mendapati bahawa setelah pelan dilaksanakan, penglibatan masyarakat tempatan dalam pemerintahan dan pengurusan taman tersebut semakin bertambah baik. Melalui pelan pengurusan ini juga, pengiktirafan yang lebih luas diberikan kepada masyarakat tempatan untuk menggubal dan melaksanakan peraturan mengenai

sistem penuaian dan kutipan hasil hutan di kawasan tersebut. Masyarakat tempatan juga diberi kuasa untuk membuat peraturan, bersama-sama pihak pengurusan Taman, mengenai jenis hasil hutan apa yang dibenarkan untuk dituai, teknologi penuaian apa yang harus digunakan, hukuman terhadap mereka yang melanggar peraturan dan bagaimana menyelesaikan konflik dengan masyarakat.

Melalui pelan ini, dapat dilihat bahawa usaha untuk memelihara dan memulihara alam semulajadi tidak cukup hanya sekadar bergantung kepada sistem pihak pengurusan sahaja. Tidak dapat tidak, usaha ini mestilah turut melibatkan kerjasama daripada masyarakat setempat. Melalui pelan tersebut, masyarakat setempat yang tinggal di kawasan taman diberikan kuasa untuk menggubal peraturan kerana mereka merupakan pihak yang berkepentingan sekali di dalam kawasan tersebut. Ini menunjukkan bahawa pihak pengurusan sememangnya mengiktiraf akan kepentingan serta kedudukan masyarakat tempatan di dalam kawasan taman dan mengakui bahawa mereka lebih mengetahui cara yang terbaik untuk menjaga kawasan tersebut. Kesan positif yang dapat dilihat apabila pengiktirafan diberikan kepada masyarakat ini adalah mereka lebih berasa bertanggungjawab untuk menjaga dan memelihara alam semulajadi di kawasan mereka.

KESIMPULAN

Meskipun sistem pengurusan dan juga penggubalan undang-undang berkenaan kawasan lindungan ini bertujuan untuk menguruskan dan memelihara kepelbagaian biodiversiti negara, namun ini secara tidak langsung memberi kesan kepada masyarakat Orang Asli yang juga merupakan pihak berkepentingan di dalam kawasan lindungan tersebut. Kita sedar bahawa antara tujuan utama kewujudan kawasan lindungan ini adalah untuk memelihara kekayaan flora dan fauna negara, namun pada masa yang sama adalah mustahak untuk memastikan bahawa hak dan juga kedudukan masyarakat Orang Asli sebagai pihak yang berkepentingan dalam perkara melibatkan penggunaan hasil hutan turut diberi perhatian.

Melalui analisis perundangan yang berkaitan dengan masyarakat Orang Asli di Semenanjung Malaysia, antara perkara yang dapat dirumuskan adalah kebanyakan perundangan yang digubal tidak mengiktiraf secara eksplisit akan kedudukan masyarakat Orang Asli di dalam kawasan lindungan.

Perundangan sedia ada ini juga dilihat mengehend dan mengurangkan hak penggunaan masyarakat tersebut tanpa mencadangkan atau mendatangkan satu alternatif yang lain bagi membantu mereka. Malah, peruntukan perundangan yang tidak jelas juga mampu menyebabkan berlakunya eksploitasi oleh orang luar ke atas masyarakat Orang Asli. Sepertimana yang dinyatakan di atas, terdapat juga kemungkinan perundangan tersebut dibuat tanpa mengambil kira pandangan dari pihak yang berkepentingan. Kelemahan dalam mengiktiraf kedudukan dan hak masyarakat Orang Asli di kawasan lindungan sebenarnya mampu menyumbang kepada kegagalan sistem pemuliharaan dan pemeliharaan biodiversiti. Hal ini kerana proses pemeliharaan dan pemuliharaan alam semulajadi tidak dapat tidak harus melibatkan masyarakat Orang Asli. Namun, penulis berpendapat untuk mendapatkan kerjasama daripada masyarakat ini adalah satu perkara yang sukar sekiranya kedudukan dan hak mereka selaku pemilik dan penduduk tanah tersebut tidak diberikan pengiktirafan terlebih dahulu. Tuntasnya, pengiktirafan akan hak tanah dan juga amalan tradisional masyarakat Orang Asli mesti dinyatakan secara jelas di dalam peruntukan perundangan sedia ada yang membincangkan hak Orang Asli di atas tanah nenek moyang mereka serta hak penggunaan sumber semula jadi di dalam kawasan tersebut.

PENGHARGAAN

Penulis ingin merakamkan penghargaan kepada Universiti Sains Islam Malaysia yang membiayai penyelidikan ini di bawah geran penyelidikan kod: PPPI/UGC_0119/FSU/051000/13619.

NOTA

- ¹ Jabatan Penerangan Malaysia, Buku Rasmi Tahunan Malaysia Baharu, Malaysia: Jabatan Penerangan Malaysia, 2019, p 15.
- ² Izawati Wook. *International Law on the Rights of Indigenous Peoples in Land and Resources: Influence on the Malaysian Laws and Policy*, Dlm Rasyidah Md Khalid (ed), Peace and Justice towards Sustainable Development, Penerbit UKM, Bangi, 2020.
- ³ M.Colchester, 'Beyond "Participation": Indigenous Peoples, Biological Diversity Conservation and Protected Area Management' (1996) *Unasylva-FOA*, p 33-34.
- ⁴ M.Colchester, 'Beyond "Participation": Indigenous Peoples, Biological Diversity Conservation and Protected Area Management', p 34.
- ⁵ M. Langton, Z.M. Rhea, L. Palmer, 'Community-Oriented Protected Areas for Indigenous People and Local Communities' (2005) 12 *Journal of Political Ecology*, p 32-33.

- ⁶ J.B. Alcorn, 'Indigenous and Conservation' (1993) 7(2) *Conservation Biology*, p 426.
- ⁷ J. Beltran (eds), *Indigenous and Traditional Peoples and Protected Areas: Principles, Guidelines and Case Studies*, Gland, Switzerland: International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, 2000, p 26.
- ⁸ Kamal Solhaimi Fadzil, 'Rationalising the Role of Orang Asli in Co-management of The Royal Belum State Park, Malaysia' (2020) 32(4) *Journal of Tropical Forest Science*, p 361.
- ⁹ Enfransjah et al, Integrated Management Plan For Conservation and Sustainable Use of South-East Pahang Peat Swamp Forest, Malaysia, *International Symposium on JSPS-LIPI Core University Program: International Symposium on Nature and Land Management of Tropical Peat land in South East Asia*, Bogor, Indonesia, 2006, p 5.
- ¹⁰ Siti Fatimah Sabran et al, 'Ethnomedical Knowledge of Plants Used for the Treatment of Tuberculosis in Johor, Malaysia' (2016) *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine*, p 7.
- ¹¹ Adzidah Yaakob, A Legal Analysis on Law and Policy on Conservation of Forest in Peninsular Malaysia, Phd Thesis, University of Malaya, Malaysia, 2015
- ¹² Kamal Solhaimi Fadzil et al, 'Forest Reserve As An Inclusive Or Exclusive space? Engaging Orang Asli As Stakeholder Inprotected Area Management' (2019) 31(3) *Journal of Tropical Forest Science*, p 280.
- ¹³ Sheema Abdul Aziz et al, 'Why conservationists should be concerned about natural resource legislation affecting indigenous peoples' rights: lessons from Peninsular Malaysia' (2013) 22 *Biodiversity Conver*, p 640-641.
- ¹⁴ D.Nigel (ed), *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*, Gland: International Union For Conservation of Nature and Natural Resources, 2008.
- ¹⁵ Ramlee Abdullah, Asmawi Ibrahim, Mohamad Hafis Amat Simin, Nur Hafizah Ramle & Mohd Sukhairi Mat Rasat, 'Pemuliharaan hutan dalam kalangan masyarakat Semaq Beri di Negeri Terengganu, Malaysia' (2014) 10(3) *Malaysian Journal of Society and Space*, p 114.
- ¹⁶ Haliza Abdul Rahman, 'Penglibatan masyarakat peribumi dalam isu berkaitan persekitaran: tinjauan terhadap suku Mah Meri di Pulau Carey, Kuala Langat, Selangor' (2010) 17 *The Asian Journal of Humanities*, p 122.
- ¹⁷ Siti Aminah Mohd Sam, Kajian Amalan Budaya Orang Asli Suku Kaum Jakun Di Kampung Peta, Master thesis, Universiti Tun Hussein Onn, Malaysia, 2015, p 22.
- ¹⁸ Sheema Abdul Aziz et al, 'Why conservationists should be concerned about natural resource legislation affecting indigenous peoples' rights: lessons from Peninsular Malaysia', p 642.
- ¹⁹ Ramlee Abdullah, Asmawi Ibrahim, Mohamad Hafis Amat Simin, Nur Hafizah Ramle & Mohd Sukhairi Mat Rasat, 'Pemuliharaan hutan dalam kalangan masyarakat Semaq Beri di Negeri Terengganu, Malaysia', p 120.
- ²⁰ Colin Nicholas et al, *The Orang Asli And The Undrip From Rhetoric to Recognition*, Center For Orang Asli Concerns, Malaysia, 2010, p 12.
- ²¹ Kementerian Sains, Teknologi dan Alam Sekitar, *Dasar Kepelbagaian Biologi Kebangsaan*, Kementerian Sains, Teknologi dan Alam Sekitar, Malaysia, 1998, p 19-20.
- ²² Sheema Abdul Aziz et al, 'Why conservationists should be concerned about natural resource legislation affecting indigenous peoples' rights: lessons from Peninsular Malaysia', p 645.

- ²³ Colin Nicholas et al, *The Orang Asli And The Undrip From Rhetoric to Recognition*, p 37.
- ²⁴ Kamal Solhaimi Fadzil, 'Rationalising The Role Of Orang Asli In Co-management Of The Royal Belum State Park, Malaysia', p 361.
- ²⁵ Hood Salleh & K.A. Bettinger, 'Indigenous peoples and parks in Malaysia: issues and questions', (2007) *Biodiversity and Human Livelihoods in Protected Areas: Case Studies from the Malay Archipelago*, p 301.
- ²⁶ Human Rights Commission Of Malaysia, 2013, Report of the National Inquiry into the Land Rights of Indigenous Peoples, 2013.
- ²⁷ Seksyen 51 (1) Akta Pemuliharaan Hidupan Liar 2010 (Akta 716).
- ²⁸ Sheema Abdul Aziz et al, 'Why conservationists should be concerned about natural resource legislation affecting indigenous peoples' rights: lessons from Peninsular Malaysia', p 645.
- ²⁹ Kamal Solhaimi Fadzil, 'Rationalising The Role Of Orang Asli In Co-management Of The Royal Belum State Park, Malaysia', (2020) *Journal of Tropical Forest Science*, p 365.
- ³⁰ Adzidah Yaakob & Izawati Wook, 'Compromising Forest Environment in Peninsular Malaysia: The Rights of Public to Environmental Information', (2015) 3 *Malaysian Journal of Syariah and Law*
- ³¹ P.Voo et al, 'Community Use Zone (CUZ) Model and Its Outcome in Malaysia Case Study from Crocker Range Park, Sabah', (2016) 6(3) *Journal of Management and Sustainability*, p 25-26
- Enfransjah, Khali Aziz Hamzah, Abdul Rahim Nik & Che Hashim Hassan. 2006. Integrated Management Plan For Conservation And Sustainable Use Of South-East Pahang Peat Swamp Forest, Malaysia, *International Symposium on JSPS-LIPI Core University Program: International Symposium on Nature and Land Management of Tropical Peat land in South East Asia*, Bogor, Indonesia.
- Haliza Abdul Rahman. 2010. Penglibatan masyarakat peribumi dalam isu berkaitan persekitaran: Tinjauan terhadap suku Mah Meri di Pulau Carey, Kuala Langat, Selangor. 17 *The Asian Journal of Humanities* 111-134.
- Hood Salleh & Bettinger, K.A. 2007. Indigenous peoples and parks in Malaysia: issues and questions. *Biodiversity and Human Livelihoods in Protected Areas: Case Studies from the Malay Archipelago* 289-307.
- Human Rights Commission of Malaysia. 2013. Report of the national inquiry into the land rights of indigenous peoples.
- Izawati Wook. 2020. International law on the rights of indigenous peoples in land and resources: Influence on the Malaysian laws and policy. In *Peace and Justice towards Sustainable Development*, edited by Rasyidah Md Khalid. Bangi: Penerbit UKM.
- Jabatan Penerangan Malaysia. 2019. *Buku Rasmi Tahunan Malaysia Baharu*, Malaysia: Jabatan Penerangan Malaysia. p 15.
- Kamal Solhaimi Fadzil & Lim, V.C. 2019. Forest reserve as an inclusive or exclusive space? Engaging Orang Asli as stakeholder in protected area management. *Journal of Tropical Forest Science* 31(3): 278-285.
- Kamal Solhaimi Fadzil. 2020. Rationalising the role of orang asli in co-management of the Royal Belum State Park, Malaysia. *Journal of Tropical Forest Science* 32(4): 361-368.
- Kementerian Sains, Teknologi dan Alam Sekitar. 1998. *Dasar Kepelbagaian Biologi Kebangsaan*, Malaysia: Kementerian Sains, Teknologi dan Alam Sekitar.
- Langton, M., Rhea, Z. M. & Palmer, L. 2005. Community-Oriented protected areas for indigenous people and local communities. *Journal of Political Ecology* 12: 23-49.
- Ramlee Abdullah, Asmawi Ibrahim, Mohamad Hafis Amat Simin, Nur Hafizah Ramle & Mohd Sukhairi Mat Rasat. 2014. Pemuliharaan hutan dalam kalangan masyarakat Semaq Beri di Negeri Terengganu, Malaysia. *Malaysian Journal of Society and Space* 10(3): 113-124.
- Sheema Abdul Aziz, Gopalasamy R. Clements, D.M. Rayan & Preetha Sankar. 2013. Why conservationists should be concerned about natural resource legislation affecting indigenous peoples' rights: lessons from Peninsular Malaysia. *Biodiversity Conservation* 22: 639-656.

RUJUKAN

- Adzidah Yaakob. 2015. A Legal analysis on law and policy on conservation of forest in Peninsular Malaysia. Tesis Dr. Fal, University of Malaya, Malaysia.
- Adzidah Yaakob & Izawati Wook. 2015. Compromising forest environment in Peninsular Malaysia: The rights of public to environmental information. 3 *Malaysian Journal of Syariah and Law*.
- Alcorn, J.B. 1993. Indigenous and conservation. *Conservation Biology* 7(2): 424-426.
- Beltran, J., eds. 2000. *Indigenous and Traditional Peoples and Protected Areas: Principles, Guidelines and Case Studies*. Gland, Switzerland: International Union for Conservation of Nature and Natural Resources.
- Colchester, M. 1996. Beyond "Participation": Indigenous peoples, biological diversity conservation and protected area management. *Unasylva-FOA* 33-39.
- Nicholas, C., Jenita, J. & Teh Yen Ping. 2010. *The Orang Asli and the Undrip From Rhetoric to Recognition*. Subang Jaya, Malaysia: Center for Orang Asli Concerns.
- Dudley, N., sunt. 2008. *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*. Gland: International Union for Conservation of Nature and Natural Resources.

- Siti Aminah Mohd Sam. 2015. Kajian amalan budaya orang asli suku kaum Jakun di Kampung Peta. Master thesis, Universiti Tun Hussein Onn, Malaysia.
- Siti Fatimah Sabran, Maryati Mohamed & Mohd Fadzelly Abu Bakar. 2016. Ethnomedical Knowledge of Plants Used for the Treatment of Tuberculosis in Johor, Malaysia. *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine*, p 7.
- Voo, P., Abrar J. Mohammed & Makoto Inoue. 2016. Community Use Zone (CUZ) Model and Its Outcome in Malaysia Case Study from Crocker Range Park, Sabah. 6(3) *Journal of Management and Sustainability* 25-33.
- Nur Aqilah Azaldin
Fakulti Syariah dan Undang-Undang
Universiti Sains Islam Malaysia
7200 Nilai, Negeri Sembilan
Emel: nuraqilahazaldin@gmail.com
- Izawati Wook
Fakulti Syariah dan Undang-Undang
Universiti Sains Islam Malaysia
7200 Nilai, Negeri Sembilan
Emel: izawati@usim.edu.my
- Adzidah Yaakob
Fakulti Syariah dan Undang-Undang
Universiti Sains Islam Malaysia
7200 Nilai, Negeri Sembilan
Emel: adzidah@usim.edu.my